

V H. Fu. 43. in 12° 1

DE

MONUMENTIS PUBLICIS

LATINE

INSCRIBENDIS

ORATIO.

Habita Parisiis vii. Cal. Decemb.

Anno CIO. IDC. LXXVI.

In Collegio Claromontano Soc. JESU

a JOANNE LUCAS ejusdem

Societatis sacerdote.

PARISIIS,

Apud SIMONEM BENARD, via Jacobæa,
e regione Collegii Claromontani
Societatis JESU.

Quæ monumentiratio fit, nomine
ipso admoneor. Ad memoriam
magis spectare debet posteritatis,
quam ad præsentis temporis gra-
tiam.

*Cicero in frag. Ep.
ad Caesarem.*

SERENISSIMO
DELPHINO

IOANNES LVCAS S. I.

Arcus triumphales cæteraque monumenta publica nostratibusne literis, an Latinis inscribenda sint, non levis hodie controversia est: cuius arbitrum te, SERENIS-
SIME DELPHINE,
ut ambire debeant utri-

EPISTOLA.

usque lingua studiosi,
causæ sunt & multæ &
graves. Ea excelsitas est
dignitatis tuæ, ut te ap-
pellasse iudicem honori-
ficum, tuo stare iudicio
gloriosum merito putent.
Ea celebratur peracris
ingenij tui perspicacia
ad dispiciendum ve-
rum, & pro eodem
tuendo firmitas animi,
ut offensionem te disce-
ptatore vereatur nemo,
nisi qui bonitati causæ
diffidat. Magna vero

EPISTOLA.

Et multo maxima ab
incredibili humanitate
tua conveniendi tui fa-
cilitas, literatis praefer-
tim hominibus, quibus
summae apud te commen-
dationis instar est stu-
dium ipsum literarum.
Quid dicam de re, quae
controversa nunc qui-
dem est et plena dissensio-
nis inter doctos, adiri
eum oportere, cujus in-
tersit plurimum genere
sermonis perquam ido-
neo monumenta signari,

EPISTOLA.

quique collatione inter
linguas facta, aestimare
ex utriusque proprieta-
tibus queat, utra utri
sit, ad præsens negotium
quod attinet, antepo-
nenda. Age igitur, SE-
RENISSIME DELPHINE,
dum splendore illo qui
ex monumentis paternis
in te refunditur colluces
undique, & emulari jam
incipis consignanda po-
steritati facta patris &
avorum, utere admira-
bili illa tua patrii Ro-

EPISTOLA.

manique sermonis scientia, & de inscriptionum forma, novandum sit aliquid nobis, an omnino vetus consuetudo retinenda supremo iudicio decerne. Sistet se tibi fortasse confidentius novellæ opinionis parens & vindex Academia, quod linguam propugnat eo, ut ait, nomine tuam, quia Gallica est; quod patronum habet & præsidem Augustissimum parentem tuum; quod mu-

EPISTOLA.

nus sane popolare &
gratiosum profitetur ex-
terminandæ e patrio solo
barbariæ; quod commu-
ne sic tanquam proprium
nomen obtinuit gentis
illius, cuius tu bono &
ornamento natus es.
Hæc enimvero optimæ
etiam in infirma causa
spei argumenta audimus
jactari sæpe ab Acade-
micis. Neque nos ta-
men, qui antiquioris,
& magis recondite li-
teraturæ partes tuemur,

EPISTOLA.

*ad te sine spe præsidio-
que, & adstipulatoribus
nullis accedimus. Ve-
niunt enim nobiscum
auctores Latini omnes,
viri graves, longa tibi
consuetudine cogniti, &
in familiaritatem inti-
mam jampridem adsciti;
qui munificentia tua ex-
culti ut sunt & nitentes,
orant eodem ut sermone
liceat celebrare Ludo-
vicum Magnum, Se-
quanicum, Belgicum,
Batavicum, Germani-*

EPISTOLA.

*cum ; quo Africanos
olim , Asiaticos , Nu-
mantinos celebrarunt.
Veniunt quotquot in
Europa sunt gentes ,
quæ , vernaculi licet ser-
monis amantissimæ , pro
Latinis elogiis tamen
suffragium ferunt. Ve-
niunt viri superiorum
ætatum longe sapien-
tissimi , qui sua de sta-
tuis , arcubus , tropæis
inscribendis iudicia ne
rescindantur postulant.
Dico aliquid amplius :*

EPISTOLA.

*suffragatores, si opus est,
etiam habebimus Hen-
ricum Magnum, fun-
datorem illum Imperii
alterum; assertorem Re-
ligionis Ludovicum Iu-
stum; & , qui utriusque
virtutes in se collegit
Ludovicum Magnum:
quorum mens Latine
inscriptis ad eternam
ipsorum memoriam mar-
moribus testata tanti
apud omnes debet esse,
ut sine argumentatione
vincat auctoritas. Quan-*

EPISTOLA.

quam præjudicia remittimus Academicis, qui rem probare argumentis aggressi sumus. Causa jam ventilata sæpe, sæpe magnis utrinque contentionibus orata, judicata ab nemine. Tuam universi super ea re sententiam expectant. Rationum ergo momenta perpende, & quid sentiendum sit constitue. Lutetiae Parisiorum. Calendis Ianuarii. Anno CIO. IOC. LXXVII.

LECTORI

NE videar actum agere, qui inscriptiones publicorum operum Latinas esse oportere bene longa oratione demonstrem; scire te tantum volo, Lector, hoc quidquid est qua occasione scripserim. Attollebantur Regi præter arcum triumphalem alia passim in urbe monumenta; & triumphales titulos excogitabant pro se quisque, qui plus ingenio & doctrina poterant quam cæteri. Interea autem illustrissimo viro, cui Regis honor, & regni salus, & regionum ædificiorum absolutio unice cordi sunt, venit in mentem scitari, satin commodè patrio etiam sermone monumenta inscriberentur. Quam vocem Gallicæ Academiæ proceres, qui forte aderant, sic versarunt in omnes partes, ut aientibus aliis,

aliis negantibus, ex fortuita inter-
rogatione iusta & gravis inter ipsos
exorta altercatio sit. Unus ex eo
numero Franciscus Carpentarius,
sua Xenophontis interpretatione
lucubrationibusq; aliis notissimus,
de arcu triumphali Gallice inscri-
bendo librum scripsit, opinor com-
mendandi potius vernaculi sermo-
nis gratia, & ut experiretur quid
dici in eam rem probabiliter pos-
set, quam quo se illud persuasurum
speraret. Quid quæris? argumento
tam novo colorem veri ille vit
eruditi & eloquentis viri industria:
& edito quidem libro, recentem
opinionem arripere amantiores no-
vitatis quam veritatis; gratulari si-
bi qui Latinas litteras minus nos-
sent; hæc semidocti dum Lati-
nitatis defensor aliquis exurgeret;
ire in alterutram partem quibus fa-
tis est ingenii, ut probabilium argu-
mentationum laqueis irretiantur;
non est satis, ut se extricent ipsi.

Hoc erant res loco, dum recurrit
tempus, quo ad instaurationem
Scholarum nostrarum præfari me
aliquid pro officio Rhetoris oport-
teret. Itaque celebratissimum nunc
certe argumentum sumpsi. Quid
consecutus dicendo sim, tuum esto,
Lector, iudicium. Ex eo quidem
tempore, disertissimum Paulum
Tallemannum huic meæ orationi
respondentem eo die, quo magnum
Gallicæ Academiæ lumen accessit
illustrissimus Memmius, audiui
sententiam non mutavi.

hoc statu te loco, cum tecum
tempus, quo ad institutionem
reducitur nostrum praeferat me
ad id pro officio Rhetoris oportet
esse. Itaque electionem nostram
certe arguimus tamquam. Quid
conferatur dicendo finem, cum esse
lector, iudicium. Ex eo quidem
tempore, diffinitionem Paulum
Folienmanni hanc meae orationi
respondentem eo die, quo magnum
Carus Academicus lumen accendit
instituitur. Metaphorice, audire
sententiam non timeat.

DE
MONUMENTIS PUBLICIS
LATINE
INSCRIBENDIS
ORATIO.

EA nunc ætate vivimus,
AUDITORES ILLU-
STRISSIMI, qua Rex
post hominum memoriam ma-
ximus tot victoriis nomen illu-
strat suum: ut gloriæ monumen-
ta, quot promeritus est, si eri-
geremus; & iis extruendis arti-
fices, & inscribendis poëtæ,
oratoresque nulli sufficerent.
Quæ enim illius auspiciis susce-

2 *De Monumentis publicis*

pta ferme expeditio est : quam,
vel propter excogitandi dispo-
nendique solertiam, vel pro-
pter conficiendi celeritatem,
felicitatemque exitus, mandari
posteris monumenti fide non
deceat ? Neque vero deest sibi
gloriosissimi principis perquam
studiosa civitas Lutetia, quin
rerum admirabiliter gestarum
memoriam omni operum mu-
nerumque genere consecret :
cum hinc reffectis excultisque
portis, inde circumductis agge-
ribus, laxatis vicorum an-
guistiis, ripis e secto lapide cir-
cumquaque Sequanæ prætentis,
ubique Ludovici Magni nomen
cum justa commendatione ver-
borum Latine scriptum appa-
reat.

Atque illa quidem peregrini, ut aiunt, sermonis prærogativa, si nobis qui hanc Latine loquendi scientiam, qua docendo, qua scribendo promovemus, fecit invidiam; si nostratum, qui lingua populari utuntur una, pupugit animos; nec miror, nec indigne fero: mirarer, nec sat æquo animo ferrem, si aliter in tam erudita civitate contigisset. Etenim pulchra & invidenda res est, elogium triumphatori tanto, quantus est Ludovicus, scribere, & in eo celebrando ingenii quoque sui famam in omne reliquum tempus celebrare. Quare affectam jam Luparam & triumphalem arcum, quæ monumenta duo confectæ de pertinacissimis hostibus vi-

4 *De Monumentis publicis*

etoriae reservamus, ornare dignis titulis velle omnes oportet, si possint; posse autem pronum est ut sibi etiam facile persuadeant, qui Gallice tantum sciunt. Hos igitur, si inanem conatum adhibeant, benigna laudatione sustentabo ac solabor.

Verum quid facias honoratissimis sapientissimisque viris: qui etsi utramque linguam peræque calleant, malunt tamen novo more ac modo Gallice, quam pro recepta consuetudine Latine, monumenta inscribere? Imo id jam affirmant viva voce, & scripto etiam probant, accurateque defendunt, ita Regis famam exigere, petere exempla veterum, imperii gentisque decus postulare. Nimirum secus

factum esse, quoad horridior & inops verborum lingua vernacula fuit: nunc autem, cum omnes omnium gentium linguas adæquet aut vincat venustate & copia, mutandam esse rationem.

Hic non opus in tam recenti præsertim memoria tantaque celebritate famæ appellare quemquam: laudarem certe quidem impensius quem præ cæteris unum designari vel sic oratione intelligitis; nisi doctrina illum sua, & nota omnibus virtus satis superque commendaret.

Vestra porro, viri Parisienses, vestra Ædiles, tua urbis Præfecte, non minus res agitur, magna illa quidem & gravis; quam nostrum omnium, quibus cum

6 *De Monumentis publicis*

hac professione eloquentiæ suscepta videtur esse perpetua contra quosvis propugnatio scripturæ & locutionis Latinæ. Delenda quippe quæ Regi, post
VINDICATAS CONJUGIS
AUGUSTÆ DOTALES URBES : quæ VESUNTIONE
SEQUANISQUE BIS CAPTIS :
quæ INTRA DIES SEXAGINTA,
RHENO, VAHALI, MOSA,
ISALA SUPERATIS : SUBACTIS
PROVINCIIIS TRIBUS :
CAPTIS URBIBUS MUNI-
TIS QUADRAGINTA,
elogia posuistis ; si recens sparsa
in vulgus opinio valet.

Itaque non magis Latinitatis
ipsius jura, quam instituta judi-
ciaque vestra tuebor hodie ; quo
die præfari aliquid, quod ad

communem literarum, literatorumque utilitatem pertineat, sum jussus: dum pro retinenda veteri inscriptionum forma pugnabo. Sic pugnabo autem, ut dignitatem vulgaris linguæ ne verbo quidem violem, nedum illam pro jure meo univérse Latina posteriorem faciam: sed ut illud tantummodo citra justam cujusquam offensionem bipartita oratione contendam ac demonstrém, & æternitati consequentium sæculorum, & populorum universitati publica poni monumenta: proinde esse deinceps, ut ad hunc diem inscripta sunt, Latine inscribenda.

Quæ duo si quantum per se habent ad rem conficiendam momenti ac ponderis, tantum

8 *De Monumentis publicis*

efficiam dicendo ut apud animos vestros obtineant: si refellam præterea breviter quæ fuscæ & magnifice dici solent de exemplo veterum, de amplificatione regii nominis apud suos, de ea quæ nunc est perfectione elocutionis patriæ; actum est, nova labefactatur sententia, firmatur vetus ac nostra: quæ si ullius dexteritate ingenii & facultate dicendi convelli potuisset; hac, quomodo tentata est, illustris Academici scriptione corruisset.

Neque illud, quodcumque argumenti est opinor, pro eo quo res nostræ sunt statu parum commode sumptum videbitur. Nam præterquam quod ubi tibi mota lis est, non potest intem-

pestiva esse defensio ; & me Latine pro Latina lingua respondere scribentibus Gallice pro Gallica prope necessarium fuit : illud etiam accedebat, quod flagrante adhuc bello, dum pendent opera interrupta, oportuit nos qui beato literarum otio fruimur, tot palmarum heroi Ludovico elogia præmeditari ; &, si quando alias, de omni elogiorum ratione disputare.

Ac principio quidem, pace virorum dixerim talium ac tantorum, parum videntur sincere agere, qui per artem & ad conciliandos sibi multitudinis animos amorem patriæ studiumque gentis huic suæ inscribendorum monumentorum cupi-

ditati obtendunt : Regemque gravissimis verbis ipsum hortantur, ne cum insigni Gallicæ gentis infamia patiatur statuarum suarum bases aliis incidi literis quam Gallicis. Quasi si honor in eo Galliæ positus sit : aut quasi non illud tandem literarum genus unum de multis adhiberi oporteat, quod ad perfectionem operis Regisque ipsius gloriam maxime conducatur.

Me quidem certe, AUDITORES, ita affectum animo fuisse semper & esse etiamnum profiteor ; ut si occurrat quispiam, qui dicat serio ea re una in inscriptionibus faciendis anteponendum sermonem Gallicum Latino, quia hic peregrinus, ille patrius est ; is nihilo proba-

bilia loqui ac sentire videatur, quam qui in extructione molis ipsius, cujus ornandæ gratia inscriptio fit, lapidem illum album qui in circumquaque adjacentibus agris adnascitur, marmori Ligustico aut Libyco; rubricam aut pumicem Gallicam auro Indico, anteferet eo duntaxat, quod illa e natali & patrio solo eruta sunt, ista non sunt.

Scilicet illud utrumque est hominis se & sua nimium amantis, & in quo vera laus patriæ consistat plane nescientis. Facessant igitur primum plenæ præstigiæ & captionis voces illæ, sermonem peregrinum quemlibet concedere patrio oportere. Sit enim uti dicitur

tur Latinus sermo peregrinus: quod quâ fieri potest, postquam domicilium apud nos tandiu habuit? Sed sit ita fane. Peregrinus sermo, an patrius, in re de qua agitur, quid interest ad honorem gentis? Gallum me, oratoremve ac scriptorem quemvis alium animo semper, non lingua etiam & stylo esse oportet: nec charitas patriæ exigit, ut omnia scribamus aut loquamur Gallice: sed id demum recta ratio postulat, ut ad propositum finem, cuicuiusmodi sermo sit, convenientissime scribamus & loquamur.

Atqui sic statuo linguam Latinam inscribendo monumento esse idoneam præ Gallica. Age enim: quid monumen-

tum est, quo nomine fana, arcus, statuas, obeliscos, cætera ejusmodi multa comprehendimus? Sane, E X T R U C T I O

QUÆ SIT AD MEMORIAM Cic. 2.
de nat.
Deor.
ÆTERNITATIS, ARA VIRTU-

TIS. Hoc tantum. Quod verbis Tullii ipsis non idcirco profertur a me, quia illud verear ut omnes assentiantur dicenti: sed ut expositioni rerum nudæ ac simplici tanti etiam viri insit auctoritas. Quanquam nec opus auctoris ullius fide, vel oratoris expositione: cum, monumenti natura quæ sit, sensu pateat & sermone hominum nec literis nec ratione admodum sua utentium.

Quid enim? in ea via quæ hinc ad Vincennas est, dum fer-

vere video turbam artificum ;
dum gemere audio plaustra ve-
ctandis lapidibus molis in om-
nem partem immensæ , dum
defossa in magnam altitudinem
terra cerno ante oculos jaci
fundamenta , quibus arcus
triumphalis tota coagmentatio
innitatur ; quid si inquam in-
terrogo hoc quid sit , quod tan-
to paratur nisu & sudore ? Res-
pondeat non Mathematicus a-
liquis , aut princeps Architectus
redemptorve ac inventor ope-
ris ; sed sumptus de medio opi-
fex , sed cæmentarius , sed lapi-
dicida , modo is ne plane hebes
sit , ac ipse lapis : opus videli-
cet exigi quod nulla abolitura
sit vetustas ; eamque ob rem
eligi lapides qui ætatem ferant ,

cæmenta quæ dissolvi non possint, formam, situm, figuramque ædificii, quæ non minus firmitudinis habeat quam venustatis. Atque ille quidem egregie. Hæc siquidem naturæ vox est, hic communis sensus populorum, qui talia honorum insignia heroibus decreverunt; ut in posterorum memoria vitam sempiternam viverent, qui Reipublicæ causa nihil moliri arduum, nihil subire formidolosum recusassent.

Jam signis & substructionibus ipsis si literas addimus; addimus profecto, ut hic etiam Tullii verbis utar, TANQUAM DIVINÆ VIRTUTIS TESTES SEMPITERNAS: idque consilii nobis est, si recte in-

terpretor ; ut quandiu extabit compages lapidum, tandiu vox literarum declaret ac testetur, cui quam ob causam tantum honoris tributum sit. Quod ita si habeat, ut certo certius habet: quid argumentatione opus est, ut intelligatur quæ monumento maxime lingua conveniat, qui sermo, quæ inscriptio ?

Omnino inscriptio lapidi velut anima corpori advenit : hac sine lapis inane vitæ corpus ac plane cadaver, rudisque moles & inepta prædicandæ virtuti ac muta prorsus est. Hujus ope & quasi infuso per artus spiritu vivit, hujus voce loquitur, hujus vi & efficientia suo illo dicendi apud posteros de heroica
forti-

fortitudine testimonii munere fungitur. Quocirca ne monumentum frustra sit, neve monstri simile quid habeat: accedat oportet anima corpori, non solido inanis, non infirma robusto, non immobili caduca, non constanti varia, non perpetuo brevis; sed æterna æterno, perenni incorrupta, durabili nunquam intermoritura.

Et sane præconium illud breve quod in lapidibus singulari artificio insculpitur, quandoquidem ad infinitam posteritatem non minus aspirat quam strues artificiosa lapidum, ut paria sint ad perennitatem utrobique cuncta, huic linguæ deferendum, quæ minime omnium mutationi obnoxia sit, sed pro conditione

mortali immortalis ac sempiterna. Utra autem ejusmodi? Latina, an Gallica, Italica, Hispanica, Germanica, Anglica? Idcirco enim omnes hic appello, ne pigeat quempiam de sua sigillatim lingua confiteri, quod est omnium commune. Constat, ut cuique animali sonum oris proprium ac suum, ita cuique populo sermonem vernaculum ante alios omnes exterarum gentium probari & placere. Se tamen jactet licet Hispanus, amet Italus, prædicet Germanus, magni faciat Anglus: illorum nemo non confatetur ingenue, ferendo per æternum tempus testimonio, id est inscriptioni, aptiorem suam linguam Latinam esse; ut pote

cujus jam varietates & vicissitudines nullæ. Idne vero nos negabimus uni, aut hodie negabimus primum; quod ab omni memoria confessi sumus? Non sum is qui schola reconditioribusque & peregrinis literis sic me abdiderim, ut nostrarum amœnitates laetitiasque aut ignorem aut oderim literarum: ac populari quidem linguæ tribuo tantum, & si superis placet, plus quam quantum tribui ullus Academicorum velit. Constantiam vero immutabilitatemque non tribuo, tribuere non possum, non fas, non æquum est, non licet. Nondum enim peracta illius & decursa est ætas: viget illa hodieque & vivit. Satis vero id

unum est, ut ne uniusmodi si-
que similis, ac eodem diu per-
mansura statu dicatur. Etenim
quæ lingua adhuc ore vulgi
teritur, nescio quomodo levi-
tate & inconstantia laborat :
sive ita sit ingenium hominum
una secum sermocinantium, ea
loquelæ indoles; sive id afferat
de suo usus, qui vivæ, ut aiunt,
locutioni imperat.

Quo imperio haud scio anul-
lum superbius pleniusque inso-
lentia sit & delicati fastidii. Ex-
perti certe illud quale sit, que-
rimur sæpe omnia licere usui
dominatori summo & impera-
tori linguarum. Hæc nempe
relegat vocabula, exulant : re-
vocat, revertuntur ad sua : po-
nit in honore, splendescunt:

nota inurit infamiæ, sordent.
Hæc amplificat, corroborat,
extendit; hæc extenuat, infrin-
git, contrahit. Nunc audaces
metaphoras & vegrandes hy-
perbolas, nunc potestates vo-
cum proprias ac simplices amat.
Nunc vibratas probat contor-
tasque sententias, & dicta acu-
te, ac quasi puncta; nunc pla-
na quæ sunt, rotundaque, &
tenoris ejusdem. Sub hoc rege
& principe nihil certum usque-
quaque. Nec varietatum tan-
tarum alia vel proceribus lin-
guæ scribendique principibus
ratio redditur, præter istam: sic
usum velle

*Quem penes imperium est &
vis et norma loquendi.*

Porro durissimæ hujus servitutis

Horat.
de arte
poet.

jugum excutere linguæ non possunt, nisi in familiari collo-
tione celebrari desitæ, &, si ita
loqui fas est, mortuæ. Quan-
diu enim vivunt, obnoxia sunt
inconstantissimæ dominationi,
inconstantes ipsæ & perlevi mo-
mento commutabiles. Unde
videas perire alias & tolli peni-
tus de medio, perfici alias &
invalescere, deficere alias &
degenerare, stare nullas. In hoc
mortalibus, quorum sensa ex-
plicant, similes: quod infan-
tiæ, pueritiæ, adolescentiæ per
vices ac gradus, vix tempesti-
vitatem maturioris ætatis affecu-
tæ, senescunt sensim & occi-
dunt. In hoc item mortalibus
iisdem pares ac geminæ, quod
mutabilitatis fato illo suo fun-

ætæ, alio beatiore ævo in chartis scilicet semper victuris perfruuntur. Tunc enim sic tanquam in cœlo sunt: tunc beatæ & immortales, inclinationes temporum conversionesque opinionum ac usus tyrannidem non reformidant. Tunc monumentis si præfigantur, vincent diuturnitate sua duritiem marmorum, ipsis, ut fit, siquando mors saxi advenerit, superstites futuræ. O fatum linguarum & sermonis! ô conditionem disparē! Vivis quidem lingua popularis nostra, sed nondum tibi constas: vixit Latina, sed consistit.

Neque vero ut intereant & obsolescant linguæ, necesse est perire & exterminari populos

apud quos illæ floruerunt. Cum
valeamus nos quidem bello,
pace plurimum : & quod a ma-
joribus Rheno, Alpibus, Pyre-
næo circumscriptum imperium
accepimus, hos ultra fines Lu-
dovici Magni divina virtute
propagatum habeamus : tamen
nescimus, Armoricanæ, an alia
quavis lingua usi Galli veteres
indomiti. Ignoramus quæ item
locutionis forma ex permixtio-
ne Gallicæ hujus qualiscumque
cum Latina extiterit : postquam
Gallia Cæsaris virtuti cessit, &
fortunæ populi Romani succu-
buit. Nec extricamus satis, pul-
sis indidem sua vice Romanis,
quid utrique sub Pharamundo
aliisque consecutis Regibus
Teutonicus sermo superadditus
muta-

mutationis invexerit. Quod igitur nostris venit in mentem ante aliquot dies, ut plebeio sermone monumenta signarent; fac tanto ante Gallis venisse, vel dum fui essent, vel dum Romanis parerent, vel non multo post. Quis, amabo, titulum nunc legeret, quis intelligeret ipse, quis aliis interpretaretur? Nemo, auditores, in Gallia, nedum alibi gentium; nemo: sed monumento tituloque integro res gestæ omnes oblivionis in tenebris jacerent consepultæ. Tanti est monumentum victura diu lingua inscribere! Ab hoc enim tempore Cæsaris elogia, quia Romanis literis scripta sunt, perleguntur.

Quanquam nec si diu vi-

26. *De Monumentis publicis*

ctura lingua est, quoad vivit & in usus potestate est, continuo idoneam putem quæ monummenti in fronte compareat. Nam dum vivit & dominatu tenetur alieno; vel perficitur, vel degenerat. Si perficitur autem, mutatur sensim. Ecquis vero mihi auctor sat locuples spondeat de posteris, etiam aliquanto fortasse quam ipsi sumus delicatioribus, probaturi sint, necne, pigmenta & flosculos hodiernæ locutionis? Fallor, aut repudiabunt, quæ sup-pares horum temporum magistri & perfectores linguæ per-dite amant, & sic tanquam recentes partus suaviantur, genita a se deliciarum & voluptatis causa, atque procreata, ut inter-

dum gloriantur, vocabula: ac ne intelligent quidem speciem & figuram elaboratæ, ne dicam nimia religione attenuatæ orationis.

Quemadmodum contingit nobis sæpe sepulchralia majorum elogia vernacula perlegentibus. Quantumvis enim in iis condendis suo quoque tempore sibi placuerint auctores prisca; mentiar, nisi operæ pretium fuerit interdum excitare mortuos, qui nomen & genus profiteantur, & epitaphium nobis exponant suum. Vidi certe cum lectori non levissimo risum pro lacrymis moverent male literata marmora; & gravior mucidæ & rancidulæ orationis, quam sepulchrorum situs &

fætor putaretur. Indignabar, nec sine stomacho & significatione iracundiæ ferebam, quod in laudatione perbreui non tam sententia præclara admirationem, quam exoletæ, intermortuæque, & jam putrida vocabula nauseam contemptionemque parerent.

Sed quid ego ista argumentor pluribus? cum sit experientia perspicuum, intra centum aut ducentos ut summum annos tantum accedere vel detrahi maternæ huic linguæ nostræ, ut alia prorsus appareat; nec jam tolerabilis sit iis, qui tanto post in lucem venerint. Testes vos mihi oratores, testes poëtæ, testes historici, superiorumque ætatum scriptores omne genus.

Age ergo, quid arcu triumphali fiat, si de numero bene nunc Gallice loquentium quispiam illum æternæ Ludovici Magni memoriæ eleganti quidem sed instabili sermone dedicet? Erit fortasse erga illum indulgentior posteritas, quam ipsi adversus priora sæcula fuimus?

Audio enimvero quod de suis etiam ætatibus pro se quisque veteris memoriæ scriptores, verius de nostra nuperrimi jactitant: eo venisse tandem popularem linguam, ut perfectior esse non possit, nec jam honestus mutationi locus relinquatur. Quod equidem credam ut dicitur, nisi in hoc genere

DIFFICILEM IN PERFECTO
MORAM, non gravissimus

Velleius

Hist.

l. i.

modo affirmaret auctor, sed luculenta quoque cum Latinæ tum Græcæ linguæ exempla liquido probarent. Quando enim & quamobrem Athenæ, quando & quamobrem Roma patrii sermonis integritatem amiserunt? Recordari potestis ipsi, Auditores: florebat utraque respublica debellatis circumquaque hostibus: hæc ratio temporis: ista mutationis. Erat alterius populi ingenium leve, curiosum, amans novitatis. Erat alterius fastidiosum, & sibi ipsi ægre faciens satis. Græci, Romani mittebant quoquo versum colonias, adibantque remotissimas nationes fœderum commerciique gratia: unde peregrinitatem reportabant sermo-

nis, deposito quem tulerant una secum nativo locutionis candore. Ad hæc confluebant in principes civitates advenæ innumerabiles: & quod caput est, terra, mari, longe lateque extendebantur fines imperii: hinc labi utraque, & inclinare, & deficere ab optimo lingua cœpit.

Quid vero horum, proh superum atque hominum fidem! nobis non convenit? An non eadem excolendæ linguæ cupiditas, idem ingeniorum fervor, idem impetus ignescentis animi, eadem armorum gloria, par apud nos frequentia exteriorum? Quando autem dilatatio finium major, quam sub rege tanto tamque fortunato? qui

post injecta fræna duellorum
licentiæ, amotas fori & ærarii
culpas, revocatas donatasque
stipendiis & domiciliis veteres
artes, expolitam gentis suæ lin-
guam, ut Augusti nobis sæcu-
lum reddat, brevi triumvira-
tum, id est, triplicem illum no-
bis infestum hostem tollet, &
pace constituta Janum claudet,
& rei gestæ æternum in urbe
monumentum ponet. Porro
hæc tam magna, tam præcla-
ra, quorum partim fructu, par-
tim expectatione delectamur,
quanquam æternitatem huic
regno toties promissam viden-
tur asserere: tamen linguæ
quantumlibet suis nunc abso-
lutæ numeris & partibus con-
stantiam ac perpetuitatem ita

non asserunt, si Græci Latini-
que sermonis fata respiciamus;
ut casum prolapsionemque po-
tius minari ac portendere vi-
deantur: nosque omnino hor-
tari, ut, immortalitati quæ scri-
bimus, ne scribamus fluxo ser-
mone & patrio, sed permanfuro
& Romano.

Romano? dixerit quis. Quasi
vero Romani ipsi non persua-
deant exemplo, ut faciamus
longe secus. Quando enim
apud illos usitata in inscriben-
do monumento lingua non
patria? quando Græca? tam-
etsi Græca eodem Romanis erat
loco, quo nobis Romana. Nunc
demum versari vobis fortasse
videor in lubrico: mirum enim
quam multos captiosissima si-

militudo a recto abduxerit. Pressis itaque vestigiis placet hic insistere & progredi : ne videar difficilem & plenum insidiarum locum oratorio artificio transfiliisse potius, quam lento & considerato gradu superasse.

Romani , inquiunt , intra Latii fines nunquam stabili monumento Græcum epigramma appinxerunt. Esto illud : quod tamen univérse audacius dicitur quam verius. Sunt quippe ibi elogia Græce scripta, non multa quidem , sed sunt tamen. Do autem esse nulla. Quid ita factum a Romanis ? Audiant quotquot sunt adversarii fundatissimæ hujus sententiæ nostræ : simul enim intelligent, quam non eodem gradu

& numero Græcus sermo Latinus fuerit, quo nobis Latinus est.

Quod abstinuerint illi Græcis inscriptionibus, non ascribo Græcanitatis inscientiæ: licet Lucio Scipioni, Barbati filio, cum ante Duillianam columnam titulum monumentumque decernerent, fari Græce vix possent, qui cum Græcis vixdum rem habuerant. Non confero in contemptum nationis: etsi a postremis consulibus perdomita Græcia cœperat victoribus despiciatui esse. Non tribuo utriusque populi rivalitati & odio: quamvis sub primis imperatoribus minutos homines nimium jam familiares oderant, nec ferre poterant Quirites Græcam urbem. Multo

v. c. an.
CDLVII.
Sirmondus.

minus hoc quidquid est assigno
imperiosissimæ gentis indoli,
quæ tamen ori fræna & linguis
devictarum gentium jugum im-
ponere quodammodo satage-
bat. A quibus quam procul
absit Gallis innata humanitas,
literarum amor exterarum, mo-
deratio animi, & avita quædam
in Romanum nomen observan-
tia ignorare arbitror neminem.
Id unum aio, quod cum reliqua
oratione conjunctissimum est,
viguisse Græcam linguam quo
tempore vigebat Romana,
utramque pariter instabilem, &
consuetudini fervientem; ac
Græcam quidem, haud paulo
post, quam interiit Romana,
viguisse. His addo nostram
nunc vigere, mutarique adeo

in dies : Romanam in usu communi esse desiisse, & vicissitudine omnino uti nulla.

Quare, ut ille idem Tullius, ex quo argumentationis primordia & quasi præcurrentia duxi, scribebat ad Cæsarem :
CUM MONUMENTI ET TITULI RATIO NOS ADMONEAT, NON TAM, in delectu materiæ & sermonis, GRATIAM PRÆSENTIS TEMPORIS, QUAM MEMORIAM SPECTARI POSTERITATIS OPORTERE : nec Romanos Græca, etsi elegantior esset; nec Græcos Romana, nec Persas aut Ægyptios alterutra lingua uti pro sua conveniebat ac decebat. Quemadmodum Hispanica, Sclavonica, Germa-

nica, quæ pariter vivunt & variant ac nostra, minus decore & congruenter uteremur. Sapienter vero majores nostri retinentissimi dignitatis suæ, & gloriæ supra quam dici potest cupidi; sapienter ornamentum Galliæ & Gallicæ Academiæ fundator Richelius, cæterique qui easdem ab eo reipublicæ partes susceperunt; sapienter populi quaquaversus omnes, quoties æterna virtuti heroicæ laudum insignia statuenda fuerunt; suæ, propter constantiam; propter celebritatem, non modo suæ, sed etiam Græcæ & Hebraicæ linguam Latinam antetulerunt. Quorum exempla sequi quid est cur dubitemus, quicumque Ludovico publi-

cum aliquod elogium meditamur? Sic enim, quod hactenus effecisse dicendo videor, illum certius commendabimus æternitati consequentium temporum: sic, quod alterum orationis caput est, magnificentius etiamnum universitati populorum ostendemus.

Quod monumentum abstrusis in profundo fundamentis imponitur, ut diutissime consistat; idem ut ab quamplurimis ex longo etiam intervallo cernatur, sublimè extollitur, & in frequenti ac propatulo loco collocatur. Ita positionis nimirum firmitas ad diuturnitatem; proceritas structure ad pompam prospectumque & quamdam quasi ostentationem quæritur:

40   *De Monumentis publicis*
& hoc alterum in inscriptione
caput est, lingua si scribatur
pervagatissima: & his præterea
exaretur scripturæ ductibus, qui
nec fugiant, nec vaneſcant;
ſed emineant & ſe prodant
quodammodo populis unde-
cumque viſendi ſtudio accur-
rentibus. Indidemque exiſtit,
ni fallor, cautio & proviſio quæ
adhibetur tam accurata & di-
ligens, ut niteat ſolum ipſum
cui inhæret inſcriptio, ut æqua-
bile, ut apertum, ut in bono
lumine ſit: ut literatura omnis
ſine litura, ſine mendo, ſine
macula: ut literarum color
aureus, forma majuſcula, voces
ſerme omnes ſecretæ & diſtin-
ctæ interpunctionibus. Hæc
enim omnia, niſi eo fieri ut ad
plurimos

plurimos scripta pertineant cernimus , cæci sumus.

Neque vero temere, & causa vel nulla, vel levi. Id siquidem cordi est heroibus qui se cumque ad magna præstanda monumenti cupiditate duci sinunt; ut non modo cum abierint e vivis, ne abeant ex hominum memoria; sed etiam ut tum, cum vivunt, ibi, ubicumque non adsunt præsentia corporis, adsint fama & prædicatione virtutis. Quod sane frustra sperent illi, si ininus multæ gentes rerum gestarum testes literas perlegunt, atque intelligunt. Sin autem: quam affectant cum immortali & infinite diffuso numine similitudinem sic assequantur, ut perennitates tem-

porum omnium perpetuitate
laudis, & immensitates omnium
locorum dilatatione nominis
adæquent.

En, si rem qua de agitur recte
sapio, en, Auditores, quo om-
ne elogiorum monumentorum-
que genus dirigitur. En quod
tribuit Semideis superstitionis
antiquitas, quod contulit Cæ-
saribus & Imperatoribus suis
Roma, quod Ludovico Magno
Luparæ & triumphalis arcus
inscriptiones dabunt. Quidni
enim confiteamur sponte de
gloriando, si quod unquam
fuit, & præ nobis ferendo con-
silio? Ita est, ea mens, is sen-
sus, hæc voluntas nobis; ut
monumento in uno ostenda-
mus orbi terrarum omnium ac

gentium virtutes Regis summas : eoque animum & curas intendimus, ut unius elogii voce Ludovici nomen, ubi ubi homines sunt, audiatur.

Quod consequemur sine dubio, nisi præpostero vernaculi sermonis amore obsistant, quibus perhonorificum utriusque vel alterutrius monumenti inscribendi negotium committetur. Quemcumque enim se in regiarum ædium capite summo nominari Rex sinet, five extinctorem bellorum civilium a puero, five a prima adolescentia administratorem regni totius unicum, five domitorem externorum hostium ferme innumerabilium, five domi & foris propugnatorem religionis,

legum latorem optimarum: videbit Aula, videbunt ad Aulam missi undique de pace & bello oratores. Quodcumque nos in fronte, & utroque inchoati arcus latere ejus nomini supponemus, seu, Condato & Bochanio, in conspectu quadragies mille eoque amplius hostium, captis; seu, ter victa ad Messanam, semel exusta ad Panorum Batavorum, & Hispanorum classe; seu, liberato magna cum obsidentium clade Traiecto ad Mosam; seu tale quid aliud, copia enim una laboramus: videbunt non cives modo almæ urbis, sed provinciales etiam homines; nec provinciales tantum, sed ex finitimis circumquaque regnis ad-

venæ , ultimarumque incolæ
terrarum. Videbunt autem &
legent : & , si quidem lingua
scriptum sit non domestica &
privata , sed communi & nota
variis diversisque gentibus , in-
telligent , mandabunt memo-
riæ , recitabunt suis , in codi-
cillos referent , in æs incident ,
ut per manus etiam disjunctissi-
morum populorum pervagētur.

Sicunde porro certa esse
potest meritissimo Regi famæ
diffusio in omnem partem in-
finita , hinc est profecto certis-
sima. Cum enim apertissima
semper exteris nationibus fue-
rit , & hospitalis nunc ut cum
maxime sit Lutetia ; idem est
Orbi & Urbi pervulgatissi-
mi sermonis inscriptione Re-

gem maximum commendare.

Quocirca popularium inscriptionum artifices, qui nihil causæ dicunt, quin numifinata, quia tractantur manu, & facili negotio in regiones quam voles distitas deportantur, Latino signemus lemmate; videant ne pugnent ipsi secum, dum hoc idem in stabili monumento fieri negant oportere. Nam quid differre putant, leve monumentum & mobile conveniat per se populos; an spissum certoque fixum loco conveniant populi? Quid si monumentum quidem stet ipsum mole sua, effigies descripta & titulus quoquo libuerit deferatur? Quid si numi & signi peræque volitet inscriptio? An non par

utrinque linguæ, quæ sub permultorum intelligentiam cadat, necessitas : cum par, aut prope par spectatorum sit lectorumque multitudo?

Equidem dicam illud paulo iracundius quam cætera, vos feretis, Auditores, ubi Regis existimatio agitur, orationem paulum effervescente & fieri seipsa acerbior. Anguste nimis illi abjecteque sentiunt de amplitudine regii nominis, deque monumentorum ratione omni, qui hanc utramque brevioribus sane Galliæ finibus & quasi cancellis circumscribunt. Errant si ulterius patere volunt, & populares tantum notas monumentis impertiunt.

Præclarum enimvero, & hoc

sumptu, his impensis mercandum nomen: si Rex hic Parisiis, in Gallia, apud suos, ut gnavus sed obscurus pater familias intra domesticos parietes, at nec citra, nec ultra celebretur. Quid porro, Deus immortalis! excitata perillustri mole, & exquisitis literis manifestare nobis velle egregia laudatissimi Principis facta, nisi facem in solem ferre, & actum agere est? cum dicta & pene cogitata ejus teneamus cuncti; cum renarremus ejus sæpenumero victorias, cum in expeditione Belgica, Batavica, Sequanica, castrorum metationes, hostium fugæ, cædes, progressiones, moræ, regressiones tam unicuique civium notæ sint;

sint, quam quæ notissima. Eone
venisse hominum ingeniosissi-
morum memorabilem cætero-
qui in rebus æstimandis pru-
dentiam ; ut arbitrentur valde
laborandum nobis , ne arcus
triumphalis titulum non intel-
ligant ipsi per se , suoque sensu
diiudicent tabernarii , bajuli,
mulierculæ, cæterique, quibus
nullus ferme præter hunc ocu-
lorum & aurium est sensus.

Agite vero viri quique & quot
estis ejusmodi, considerati sane
nimis , & plus æquo circun-
specti : quando vos minuta ista
solicitant , monstratorem , ut
fit , perpetuum conducite pre-
tio , qui assistat monumento , &
plebi infimæ caprariisque ac
bubsequis, qui e rure suburbano

50 *De Monumentis publicis*
in urbem veniunt, omnia indi-
gitet, & alta voce popularem
hunc titulum pronunciet. Inte-
rest enim, vestro iudicio, ad Re-
gis gloriam, ut illum ejuscemodi
etiam viri capiant. At plerique
usque eo eruditos oculos non
habent, ut legere ipsi possint.

Quinetiam ut in malis olim
picturis fieri solitum accepimus,
addite inferius Gallicam inter-
pretationem signorum, quibus
ædificii facies exterior adorna-
tur. Leo iste Belgium, hæc
aquila Germaniam adumbrat.
Hic Gallus Hercules; hic Mars;
hic Neptunus; hæc crinita
anguibus Discordia. Sunt enim
de mediaſtinis tam multi, qui
fabuloſæ imagines & docta
ſymbola quid ſibi velint igno-

rent; quam ex honestis civibus, qui Latinitatis prorsus expertes adoleverint.

Quanquam quid vos specie cohortationis dimoveo ab plenissimo inanitatis consilio? Parcetis, fat scio, deinde vano labori: supersedebitis inutilibus interpretamentis: discedetis ab ista popularitate omni: nec anxie quasi inito censu computabitis, quot fæminæ, quot pueri, quot operarum vilissima capita Latine loqui nesciant; perinde ac si contemptissimorum hominum stupori & ignorantia accommodare titulum eximii operis oporteret.

Non se tantum demittit, non eo usque se abiicit, ac veluti prostermit gloria; ut vili po-

pello se primum committat. Amat illa nobilium & eruditorum per manus huc, si necesse est, descendere ac prolabi gradatim. Et, animo quidem meo, compendiaria Regis prædicatio insculpenda marmori est, quæ veniat in universorum & uniuscujusque notitiam; sed certo ordine & portione rata: ut percipiant illam primum qui plus sapiunt quam cæteri; tum ex eorum ore & interpretatione plebs, quæ alienis præceptionibus & indiciis comperta magis admirari & amare solet.

In quo tenebimus prædicandi principis, quam Deus inivit ipse prædicandi sui & paterfaciendi viam. Quod enim sacræ doctrinæ antistites gravi-

ter disputant, principio Deus beatissimarum mentium fummis, post mediis, demum infimis paulatim & deinceps se aperit atque indicat. Nobis vero mortalibus non promiscue omnibus, sed doctorum & magistrorum media atque interjecta opera : & quæ singulos nosse pervelit, tradit iis literis, quas uni doctrinæ & ingenii principes norunt, reddere autem non sine reprehensione novatores plebeio sermone tentarunt. Adeo convenit præcellentissimarum rerum ex aliis derivari in alios scientiam : five id reverentiæ adversus majores excitandæ, five tuendæ omnium inter omnes societatis gratia fit.

Ut ut est autem, exploratissi-

inum jam illud est : alienigenis & popularibus, doctis & ignaris rerum, plebi & principibus viris communiter; sed his prius, posterius ac secundo tantum loco istis scribendum esse Ludovici elogium : nisi regiæ famæ alas præcidere, ut sic loquar, & infinitam amplitudinem gloriæ intra brevius justo spatium coarctare & restringere præsumimus. Id vero si ita fiat, ut volumus; id item erit, quod velle omnes debemus, ut simul nobis ad amorem & venerationem, hostibus ad terrorem, sociis ad fiduciam, omnibus ad exemplum aut admirationem potius, Ludovicus ex perbrevis præconio uno quantus quantus est innotescat.

Nec jam dicere attinet præconi regiarum virtutum ac velut buccinatori monumento quæ lingua tribui debeat, ut in ejus quoad fieri potest sermone gens nulla furda sit. Satis enim, vel me tacente, fenitis universi, unam esse quæ tantum suscipere, tantundem exequi possit. Latinam dico, quam in oras habitabiles omnes primum violenter & quasi pro potestate ac victoriæ jure Romanorum arma intulerunt: quam deinde blanda & innoxia triumphatrix animorum Religio expiatam consecratamque produxit longius; nec minori, quam ipsam Christi Ecclesiam ditione donavit: quam ex eo Scholæ sacræ, prophanæ, amœ-

niorum, severiorumque doctrinarum susceperere : quam studiosi plerique omnes certatim amplectuntur a teneris : quam scriptores ad unum, in iis operibus quæ fines patriæ prætergredi volunt, affectant : quam adsciverunt sibi inde usque ab heroicis temporibus trophæa cæteraque victoriarum monumenta : cujus laureati apices omnes, palmares syllabæ, voces triumphales : qua demum, loqui articulate & humano ritu gloria militaris si velit : cum propter consuetudinem, tum propter copiam splendoremque vocum & majestatem ac robur significantissimæ & brevissimæ orationis, loquatur. Ut satis nequeam mirari extitisse hac

ætate quemquam amante
æqui nec veri inscium, qui
contra fas & jus omne tot an-
norum possessionem movere
aggressus sit; ut, quo plurimum
valet, indulgeret ingenio libe-
rius, & patriæ linguæ studiosis
gratificaretur.

Hic non sum inscius quam
se latus ad dicendum campus
aperiat, si in laudes Latini ser-
monis excurram. Verum id me-
mini investigare me, non quan-
to præstabilius universim; sed
inscribendis publicorum ope-
rum monumentis quanto aptior
lingua sit Latina vulgari. Quam-
obrem Latinitatis decora omnia
videns & volens prætereo: nec
respondeo vanissimis crimina-
tionibus quorundam nostris,

qui nos interdum inopes vocant, se divites; quod tria aut quatuor, quæ abjecimus, tanquam e sterquilinio legerint purgamenta verborum: qui nobis interdum vitio vertunt conversionem illam admirabilem orationis, qua id, quod re prius est, fit sæpe artificiosa collocatio-
ne posterius; non ex necessitate quadam, sed pro arbitrio, ad varietatem scilicet suavitatemque numerorum. Satis dixero: hæc qui palatum habent & gustum, nosse qualia sint.

Illud mihi imperare non possum ut fileam: tanti vulgo in elogiis brevitatem fieri, ut syllabarum quoque & apicum compendia faciamus: breviloquentiam vero ita Latinorum

propriam, ut ne se quidem in eo æquiparare illis ulla Gallicorum scriptorum rivalitas queat. Caret enim Latinitas adjuvantibus illis verbis toties in populari locutione iteratis. Non eget articulis, qui nomina semper præcurrant, & deducant quasi prætentato, quocumque iter est, gressu. Non opus habet vincientibus & insinuantibus se se particulis illis minutis, quæ lacunas impleant hiulci sermonis & rimas obducant. Habet abruptas dicendi formas & solutos casus nominum. Reprimit se derepente ac sustentat & quodammodo suspendit. Tacet, & reservat sibi multa, quæ Lector subaudita occupat & præripit, nec

60 *De Monumentis publicis*
fine voluptate. Unde fit ut non
modo diffundendo latius nomi-
ni magis idonea lingua Roma-
na ; sed ad complectendas bre-
vi victorias tot, quot retulit
Ludovicus, plane nobis necessa-
ria videatur.

Quæ dum ego quam vere tam
asseveranter pronuntio ; absum
ab eo plurimum ut verear, ne
apud viros sapientes, ut estis,
offendam : quasi probrosum sit
nobis, si minus armorum glo-
ria, at sermonis & imperii dif-
fusione Romanis tantillum con-
cedere ; ac non magnum po-
tius ad eos accedere, nec longo
proximos esse intervallo. Per-
gam itaque ut cœpi, nec in tan-
tis solide gloriæ luminibus inanis
gloriorum umbras sectabor ; aut

in animum inducam unquam,
ut alienis patriæ laudibus & fal-
sis veras obscurem & nostras.
Pugnamus fortiter, ut nihil
supra; nationes numero in-
finitas vicimus: nondum tamen
Asiam, Africam, Europam
totam sub ditione, ut habue-
runt Romani, habemus: nec
quo peruasit armorum terror,
ibi subsedit imperii majestas &
proprietas vernaculæ dictionis.
Loquimur nunc eleganter, ut
nunquam melius: nondum
tamen Marones, Tullios, Livios,
Flaccos, quos imitatione sequi-
mur, assecuti scribendo & lo-
quendo sumus. Gallice discunt
præter Gallos multi, nondum
tamen Horti, Lycæa, Porticus;
nondum Theologorum exedræ,

Rhetorum pulpita, Medicorum,
Jurisque consultorum officinæ,
ut Latinum, ita vulgarem hunc
nostrum sermonem sonant.

Omitto disparia persequi cæ-
tera. Nobis qui sermo patrius;
ille cæteris, etsi cognitus, ta-
men peregrinus est. Latinus
nulli patrius, nulli peregrinus;
sed medius, ut sic loquar, &
nullius partis ac gentis. Verbo
lapsus sum, Auditores, om-
nium proprius germanusque ac
prope natus dici debuit, qui
donatus est jure civitatum om-
nium, atque regnorum. Ut ipsi
jam peregrinitatem exprobare
nihil sit aliud, nisi se ipsum in
literis hospitem & peregrinum
fateri.

Verumenimvero ubi vis gen-

tium peregre sit Latinus sermo. Hic, apud nos non est in alieno advena, in commodato hospes, in conducto inquilinus. Habitat in suo, susceptus in urbes, adscriptus oppidis, admissus in pagos ipsos, ubique in Gallia jus natalitium obtinet: præsertim ex quo cœpit Regi esse in pretio, Delphino in usu familiari, regiæ stirpis Principibus in deliciis, Gallicæ nobilitati in amoribus.

Et vero quis linguam hospitari illam tantum & peregrinari inter nos putet: cui non modo propria, ut olim, domicilia constituta publico sumptu ac ferine regio; verum etiam in aula ipsa datus non ad breve tempus & per certa intervalla commo-

randi, sed continenter & in
perpetuum cum Delphino ha-
bitandi locus. Egone ut verear,
aut vereri me simulem, ne, si
Latine arcus triumphalis Del-
phinum admoneat officii, & ad
patris imitationem exstimulet
oratione tacita & scripta, non
intelligat ille admirabili ingenio
princeps, quem audivimus sæpe
cum tam expedite Latina Galli-
ce, Gallica Latine redderet, ut
mihi ceterisq; nec iniquis talium
rerum estimatoribus utriusq; lin-
guæ scientissimus videretur? Erit-
ne postea Latinitatis ut Gallorum
aliquem pœniteat aut pudeat?
Erit inter summos, mediocres,
imos, qui has a vide literas non
arripiat a puero? Sane exempla
jam tanta faciunt, ut e Belgio,
Italia,

Italia, Anglia, Polonia, remotioribusque regionibus aliis principum filii cum vestris in has Claromontanas ædes confluant discendi gratia. Quod mirum alias fuerit fortasse; nunc mirari desuimus: ex quo Dux ipse Borbonius Enguinei filius, Condæi nepos, neutri degener, non inde Latinarum literarum doctores ad se evocat in palatium; sed patris, patrui & avi impressa ad immortalitatis memoriam in Musarum ædibus vestigia relegens, huc ipse ventitat, ut sermonis ad heroicæ virtutis præconium nati scientiam e publicis fontibus perfectius hauriat & plenius.

O vere beata tempora! gloriosa Latinis literis earumque

66 *De Monumentis publicis*
studiosis ! mihi ad obtinendum
illud quod hodie pugno oppor-
tuna ! Mihi credite nobiles
Academici. Quanquam erro,
& erravi sæpe : omnes enim
appellare videor , cum non
pauci ex spectatissimo ordine
stent pro me in hac causa vel
contra suos. Mihi, inquam, cre-
dite quiqui hanc Latinitati li-
tem intendistis : alieno id feci-
stis tempore. Quid enim ? no-
bis jus triumphalis elogii con-
scribendi perantiquum & ab
omni memoria concessum re-
fragante nemine abrogari vul-
tis ? Ætas literata est, non fe-
ret : literata Aula, non finet :
Delphinus literarum Latina-
rum sciens supra ætatem &
fortunam, nolet, vetabit, ob-

sistet per se & per eos, quos
habet moderatores studiorum,
clarissima omnis literaturæ lu-
mina.

Ac illud profecto ne fiat
non tam nostræ quam Regis
ipsius causa omni ope obniti
oportet Præfectum urbis &
Ædiles. Nam si Rex unus un-
quam inter omnes fuit prædi-
candus populis, qui ne fando
quidem maternas has literas
audiverunt, is certe noster est:
in quo summa & immensa om-
nia, mens, animus, virtus,
fortuna, res gestæ, nomen ip-
sum: cujus magnitudinem non
assentatio procerum; sed vox
una populi, in qua divinum
quid inest, orbi fecit universo
parem, nec imparem pluribus.

Quare tantum abest ut triumphalis elogii restringenda nunc amplitudo sit ad modum dictionis & locutionis Gallicæ: ut Regibus aliis hos si pangere terminos, hunc finire modum laudis & gloriæ decuisset; huic præter cæteros uni longitudo nulla, nulla latitudo propagandi nominis definienda sit.

Quid enim æquius dici aut fieri potest, quam ut partes orbis terrarum quatuor, quæ virtutem triumphatoris, suo malo expertæ sunt, nisi si mirari & colere, quam experiri maluerunt, intelligant ipsæ per se ac nullo interprete se in partem transiisse triumphorum?

Tu Rex magne Asiaticos
Turcas ad Arrabonem vicisti,

dum bene & in tempore ac loco collocati beneficii male memores Germanos tutabaris. Tu feras & sylvestres Americæ Gentes barbariem ponere & pacem cum tuis servare coegisti. Tu Africanos Piratas & Mauros repressisti sæpe. Tu Belgas, Batavos, Sequanos, Hispanos, Germanos, quam subito, quam admirabiliter, quantis & quam multis cladibus, ipse solus, reliqua spectante & plaudente potius, quam juvante Europa affecisti. Quid domi gesta persequar? Quid humanitatem tuam, mansuetudinem, placabilitatem, sapientiam, religionem, fidem, admirandam æquitatem & firmitatem animi, in promissis

pactisque constantiam, in potestate & felicitate summa moderationem? Quorum luce virtutum cum complere possis omnia quæ sol illustrat loca: jure consuetudo obtinuit, ut principis siderum tua imago & appellatio esset. Ut enim ille, sic tu solus tantus es: & obscuratis cæteris, qui tibi conferri, & opponi e regione possent (absit justæ & tibi debitæ laudi invidia) prope solus lucet.

Nomen igitur quod affecutus es tantum tamque longe ac late patens, non illustrabunt, sed obscurabunt; non augebunt, sed imminuent; non dilatabunt, sed restringent, non exaggerabunt, sed deterent quo-

dammodo, si qui in inscribendis monumentis, vulgari quovis ac proprio unius gentis sermone contenti erunt. Nos, spero, immortalitati & immensitati laudum tuarum satisfaciemus utcumque : dum in te celebrando tam perennibus, tam communibus, tamque notis, quam solis radii sunt, literis utemur, id est Latinis.

